

15/2011

NOTAT

Arvin Andreas Altena Grepperud

«...MED OND BESCHEED, HUG OCH SLAG...»

Forholdet mellom bønder og embetsmenn slik det går
fram av supplikker i åra 1661–62 fra Akershus len

Forfattar	Arvin Andreas Altena Grepperud
Ansvarleg utgjevar	Høgskulen i Volda
ISSN	1891-5973
Sats	Forfattar
Distribusjon	http://www.hivolda.no/notat

Notatet er basert på masteroppgaven: Grepperud, Arvin 2010, *Supplikkene fra Akershus len, Christiania, Bragernes og Strømsø 1661-1662*. Det er ein del av prosjektet «Kulturperspektiv på møte mellom embetsmenn og bønder», eit strategisk høgskuleprosjekt frå Høgskulen i Volda, Historisk institutt og Institutt for religion, livssyn og kristendom.

© Forfattar/Høgskulen i Volda

Føresegnene i åndsverklova gjeld for materialet i denne publikasjonen. Materialet er publisert for at du skal kunne lese det på skjermen eller framstille eksemplar til privat bruk. Utan særskild avtale med forfattar/Høgskulen i Volda er all anna eksemplarframstilling og tilgjengeleggjering berre tillate så langt det har heimel i lov eller avtale med Kopinor, interesseorgan for rettshavarar til åndsverk.

Om notatserien

Ulike slag publikasjonar av mindre omfang, t.d. forprosjektnotat, papers, artikkelutkast o.a. Eit hovudføre mål med serien er å stimulere til publisering og fagleg debatt i miljøet. Kvar forfattar er ansvarleg for sitt arbeid, og dekan skal vere orientert om utgjevinga på førehand. Manuset må vere gjennomarbeidd med omsyn til språk og struktur.

Innledning

18. oktober 1660 mottok Fredrik III de danske stendenes hyllest som arvekonge og enevoldshersker. I januar 1661 ble enevoldsregjeringsakten sendt til signering i Danmark. Det gikk ut ordre om å kalle sammen de norske stendene til arvehylling i Christiania. Fredrik ble selv hindret fra å være til stede ved selve hyllingen, men sendte tronfølgeren prins Kristian i sitt sted. Selve arvehyllingen fant sted på Hovedtangen 5. august 1661, hvor de norske stendene sverget troskapsed til Fredrik III og hans etterkommere.

Meldingen om arvehyllingen utløste som ved tidligere kongehyllinger et ras av supplikker fra by og bygd og fra høy og lav i hele riket. Alle supplikkene skulle tas ”ad referendum”, det vil si at de skulle refereres kongen senere.¹ De ni kommissærene kongen hadde sendt til hyllingen hadde fått instruks om å orientere seg om forholdene i Norge, og om straks å sette i verk tiltak til nytte for undersåttene som kongen senere ville godkjenne. Dersom noen av kongens tjenestemenn hadde forsett seg grovt i tjenesten hadde kommissærene mandat til å avskjedige vedkommende inntil videre.

Ved å analysere supplikkene som ble sendt fra embetsmenn og bønder i Akershus len i årene 1661 og 1662 ønsker jeg i denne artikkelen å belyse forholdet mellom de to stendene. Jeg vil også belyse hva supplikkene forteller om de to gruppenes forhold til kongen. Videre vil jeg sammenligne mine funn med Grete Erviks funn i hennes hovedoppgave *Supplikkane frå Bergenhus len og Bergen by 1660-1662*.

Supplikkinstitusjonens funksjon

Supplikkretten kan føres helt tilbake til antikken, og har vært en gammel og utbredt institusjon i hele Europa i mange hundre år. Den skal, i det minste i teorien, ha vært en kommunikasjonskanal som var åpen for alle. I Norge har også ideen om allmuens dialog med styresmaktene hatt en lang tradisjon hvor en helt fra de eldste norske kongedømmer kunne ta opp saker med kongen gjennom direkte kontakt eller på tinget. Under enevoldsregimet var det særlig to midler allmuen kunne bruke for å bli hørt av sentralmakten i København: bygdetinget og supplikkene.² Supplikkene var en kommunikasjonskanal mellom folk i by og bygd og den sentrale styresmakta, og stendene samlet seg om supplikker som et kommunikasjonsverktøy.³

I en antologi om supplikker fra hele verden, med artikler som tar for seg supplikker fra middelalderen til forrige århundre, definerer redaktør Lex Heerma van Voss innledningsvis en supplikk som et krav eller ønske om en tjeneste eller å få rettet opp i en urett, sendt til en etablert autoritet ("Petitions are demands for a favour, or for redressing of an injustice, directed to some established authority"),⁴ en definisjon som stemmer overens med mitt kildemateriale.

Steinar Supphellen, som har skrevet om supplikkinstusjonens fremvekst og bruk med fokus på begynnelsen av 1700-tallet, antar at supplikkene var viktige for styresmaktene på to måter: For det første fungerte det som en sikkerhetsventil hvor befolkningen fikk uttrykt sin misnøye på fredelig vis og følelsen av maktesløshet ovenfor styresmaktene ble redusert. For det andre ved at både sentraladministrasjonen og lokaladministrasjonen gjennom supplikkene hadde en viktig kilde til informasjon om hvordan styringsverket fungerte.⁵

Voss mener også det er to grunner til at selv de mest autokratiske former for styresmakter ønsket at folk skulle skrive supplikker: For det første ga de styresmaktene et vindu inn til befolkningen, og for det andre lå det alltid en trussel om opprør bak supplikkene dersom en urett ikke ble tatt tak i.⁶ Og selv om det ofte var de rike og innflytelsesrike personene som ble hørt, ga supplikkene også dem uten penger eller innflytelse en mulighet til å bli hørt, "(...) not because the ruling father was good, but because it made good sense to him to keep this way open."⁷

Akershus len - en geografisk avgrensning

Akershus len utgjorde ikke noen samlet administrativ enhet. Det bestod blant annet av flere fogderier i det som i dag er Buskerud fylke, nærmere bestemt Numedal og Sandsvær, Lier, Eiker, Sigdal og Modum, og Ringerike og Hallingdal. Nord- og østover omfattet det Opplandene og Østlanddalene, såvel som omlandet og smålenene øst for Christiania. Det var et stort geografisk område, og hadde ikke noen ensartet bosetning. Det vekslet mellom alt fra avstengte fjellbygder til åpne bygder ut mot havet.⁸

Jeg har ikke hatt tid til å holde antall supplikker opp mot eiendomsforholdene i de forskjellige fogderiene, eller hva geografi kan ha hatt å si for antall supplikker som ble sendt inn. Imidlertid kan man merke seg at antall supplikker fra de forskjellige fogderiene varierte kraftig. Fire fogderier stod for over halvparten av supplikkene: Fra Hedmark kom det inn 41

Arvin Andreas Altena Grepperud: «... Med ond bescheed, hug og slag ...». Notat nr. 15/2011. Høgskulen i Volda og Møreforskning Volda.

supplikker, fra Gudbrandsdalen 30 supplikker, fra Hadeland og Valdres 28 supplikker, og fra Ringerike og Hallingdal 20 supplikker. Hva fikk bøndene til å skrive til kongen?

Bøndenes klager

I alt kom det inn 227 supplikker fra Akershus len: 83 kollektive supplikker (hovedsaklig undertegnet allmuen), 101 individuelle supplikker og 43 embetsmannssupplikker. I hovedsak supplikerte bøndene kollektivt om skattesaker, lokale og regionale byrder og krigssaker. De kollektive bondesupplikkene viser at bøndene i Norge kjente skattepresset, som hadde blitt høynet kraftig under krigen. I Norge hadde skattene økt kraftig under krigene på 1600-tallet. Bare fra 1658 til 1659 ble kontribusjonsskatten doblet, fra 6 til 12 riksdaler.

I tillegg til penge- og naturalutgifter, hvilte det også andre byrder på bondestanden. Blant de mest forhatte var skyssplikten, plikten bøndene hadde til å skyss kongen, hans sendemenn og tjenestemenn i embets ærend uten betaling, og andre reisende mot betaling.⁹ Skyssplikten var en av de oftest nevnte klagesakene i bøndenes supplikker, både fra Akershus og Bergenhus len, og var en kilde til splittelse mellom bøndene og embetsmennene. Enda Kongelige tjenestemenn som ikke var ute i embetes ærend skulle betale for seg, var dette ikke lett å kontrollere for bonden, noe som åpnet for misbruk av ordningen. Det ble ikke forsøkt å legge et sammenhengende veinett i Norge før mot slutten av 1700-tallet, så det var heller ingen enkel sak å ta seg frem på mange strekninger i landet.¹⁰ Også betalt skyss kunne være til belastning for bonden ettersom skyssen kunne bli krevd på ubeleilige tider, som i onna eller under annet viktig gårdsarbeid. De omfattende klagene kan også være tegn på et større misbruk av denne ordningen, noe også supplikkene til en viss grad bekrefter. Allmuen i Vang klaget over hvordan de ble tvunget til å skyss sorenskriveren i Østerdalen, Hans Carstensen, enda han ikke var deres skriver. I tillegg skrev de at de måtte skyss hans hoffmenn og tjenere ”(...) som de haffuer indtet at bestille med.”¹¹

Innkvartering, plikten man hadde til å ta i mot og innlosjere militærfolk i stridstid, og utrustningen av soldater som ble pålagt bøndene, hvilte også tungt på flere bygder. Klagene gjaldt i hovedsak økonomiske tap, enten i form av mat eller materiell bøndene hadde måttet gi soldatene. Ellers var det mange klager på jordeierne, da særlig når det kom til førsteårsbyggesel og tredjeårstake som bøndene mente var satt for høyt.¹² De elendige statsfinansene etter krigen hadde ført til at kronen hadde sett seg nødt til å selge mye jord, og krongodskjøperne på 1660-tallet så, som Knut Mykland skriver, gode inntjeningsmuligheter ved å høyne slike

leieavgifter. De hevet førsteårsbyggesel, tredjeårstake og landskyld kraftig, noe de hadde mulighet til å gjøre på grunn av jordmangelen i riket. Dersom en bonde ble tvunget fra gården, var det alltid noen til å ta hans plass.¹³ Blant annet allmuen i Biri og Vardal klaget over at "(...) enhuer landdrott søgte sin profit udj yderste maade."¹⁴ Flere klaget også over at de måtte gi fogden urettmessig foræring.

Byrden med utskrivning hvilte også tungt på bondestanden. I en krigsordinans fra 1628 ble landet delt inn i legder, hvor hver legd bestod av to fullgårder som skulle stille en soldat. De måtte også lønne og underholde soldaten. Imidlertid ga flere embetsmenn gårder fritak for utskrivning, og det ble gjentatte ganger klaget over at embetsmenns og rike bønders sønner ble fritatt fra soldattjeneste.¹⁵ Denne byrden veide desto tyngre i krigstid. Om en mann døde eller deserterte, måtte legda stille og utstyre en ny mann. Rian regner med at så mange som hver fjerde mann i bondestanden før eller senere ble rammet av militærtjenesten.¹⁶ Bare i 1657 ble det utskrevet omkring 13 000 soldater i Norge.¹⁷ Bøndene fra Akershus len supplikerte både kollektivt og individuelt om å bli fritatt for denne byrden.

I sine individuelle supplikker skrev bøndene mest om rettslige spørsmål, som ofte gjaldt eiendomstvister med fogden. At de valgte å supplikere om slike saker i stedet for å føre dem for tinget, kan skyldes at det var dyrt å reise sak.¹⁸ En annen forklaring er at de kan ha vært skeptiske til om de ville få en rettfærdig behandling på tinget ettersom det ofte var tette bånd mellom fogd og sorenskriver. Mistilliten de hadde til de lokale embetsmennene kom også til uttrykk gjennom de omfattende klagene over fogder, sorenskrivere, prester og andre konglige tjenestemenn i bøndenes kollektive og individuelle supplikker. Bøndene uttrykte for eksempel mistro til innkrevingen av skatter og avgifter, fordi de var usikre på om fogden virkelig opptrådte på kongens vegne. Derfor ba de i flere tilfeller om å få se skattebrev. I tillegg kom det inn flere klager over embetsmenn som hadde utøvd vold mot allmuen.

Voldelige fogder

Ervik understreker at bøndenes fogdeklager fra Bergenhus len ikke gjaldt voldelige overgrep eller klager over ulovlige innkrevingsmetoder, og hun skriver at "Futane vart heller ikkje skildra som fryktelege eller brutale."¹⁹ Fra Akershus len kom det derimot inn flere klager i bøndenes kollektive og individuelle supplikker over både voldelige fogder og sorenskrivere. I tillegg kom det inn klager over korruperte fogder som tok seg betalt for å frita gårder for utskrivning, eller krevde foræring når skattene skulle betales.

Karen Nilsdatter i Ringerike og Hallingdal skrev om de groveste overgrepene i mitt kildemateriale. Hun ba om at fogden Jacob Luht måtte stå til rette for å ha lagt henne i jern og tatt henne fra hennes syke mann og små barn til lensmannen, fordi hennes syke mann ikke hadde kunnet svare på en stevning. Da hennes mann hadde fått vite om dette, ”(...) kom hand i sin suagthed till hende, hour hand da bleff spendt i jern till hender och bolt om beenene i langsommelig thid, endoch slagen blaa och bloedig i fengselet.” Saken skal så ha blitt oppholdt, og i mellomtiden kom tidligere fogd, Nils Bentsen, på besøk. Karen skriver at Nils bakbandt hennes mann og stjal 9 tønner rug. Siden tok han både børs, krutthorn og øks”(...) och giffuer till vndschyldning och siger att hendis mand haffuer trued dem, huilchet alldrig var tengt.” Elendigheten stoppet ikke der. Da hun siden gikk til sorenskriveren for å spørre seg til råds, skriver hun at han tok ”(...) et spandschrør och kiørde hende, som var groffsuanger, paa dørren.” Neste dag ble hennes mann igjen fengslet for seks nye uker.²⁰ Hun ba om at embetsmennene måtte holdes ansvarlig for sine ugjerninger ved lov og dom. Hun fikk til svar at lensherren skulle undersøke saken, ”(...) och forhielpe hende udj huis hun har rett till.”²¹ Det er uvisst om fogden mistet sitt embete.

Bøndenes klager viser at de kunne samle seg mot alvorlige overtramp fra embetsmennene, og deres embetsmannsklager fikk i hovedsak positiv respons av kommissærene. Styresmaktene i København tok bøndenes klager så alvorlig at de i flere tilfeller satte i gang en rettslig undersøkelse av sakene. To fogder ble avskjediget av kommissærene, og bønder flere steder fikk til svar at deres klager ville bli undersøkt og at de ville bli hjulpet til rette dersom klagen var berettiget. Imidlertid var ikke forholdet like konfliktylt over hele lenet, og konfliktene varierte fra omfattende klager over fogden Søren Pedersen på Bragernes, som av Tord Pedersen blir beskrevet som en ”(...) slapp, udyktig og lite populær mann”,²² til enkeltsaker. Enkelt personer kunne utløse et ras av supplikker, og Pedersen og Sørensen eksemplifiserer hvordan enkelt personer i visse stillinger kunne generere store mengder klagemål fra ett område.

Embetsmennenes ønsker

Blant de sivile embetsmenn kom det inn supplikker fra fogder, sorenskrivere og tollere. Blant de geistlige var det prester, presteenker og én kapellan som supplikerte i denne perioden. Både i Bergenhus og i Akershus len var embetsmennene den standen som i forhold til

folketallet skrev flest supplikker, og begge steder sendte de nesten bare inn individuelle supplikker.

De geistlige embetsmennene benyttet seg i langt mindre grad enn bøndene av supplikkene til å klage over andre samfunnsgrupper. De benyttet først og fremst institusjonen som en søknadsinstans for å sikre sin og sine familiers inntektsgrunnlag. Enda de også brukte supplikkene til klager og ta opp rettslige spørsmål, søkte de i større grad enn bøndene om bekreftelse på gamle eller om nye privilegier, om nye embeter, om høyere lønn og om skattefrihet. Embetsmennes supplikker fikk i hovedsak til svar at deres supplikker ville bli forelagt kongen.

Dette gjaldt også de sivile embetsmennene, som i tillegg tok opp en del rettslige spørsmål. Jens Madsen, fogd i Gudbrandsdaler, sendte inn to supplikker. Han ville vite hvordan det var blitt kjent over hele landet at han skal ha utelatt en stor sum penger av kronens jordebok, og ba om å få forbli i sin stilling. Madsen bedyret at han ville betale hva han var skyldig. Da han var blitt suspendert fra sitt fogdeembete, supplikerte han om å forbli ved sin stilling, og ba om å få føre sin sak mot allmuen i retten.²³ Madsen ble i 1661 midlertidig suspendert fra sin stilling, men ble i 1662 frikjent på grunn av mektige allierte i embetsverket.²⁴

Supplikantenes argumenter

Både bøndene og embetsmennene brukte en ydmyk tone når de adresserte styresmaktene. Når man forsøkte å oppnå sympati og få gjennomslag for en forespørsel gjennom supplikker, førte det til at supplikantene ordla seg på en slik måte at underdanige fraser ble en del av formen. Som Marcia Smith Blaine skriver i sin artikkel *The Power of Petitions: Women and the New Hampshire Provincial Government, 1695-1770* minnet dette både avsenderne og mottakerne på deres plass i samfunnet og deres sosiale rang.²⁵ Så kan man spørre seg om bøndenes undergivne tone var et uttrykk for en virkelig ydmykhet i forhold til myndighetene og kongen, eller om den kun var en del av retorikken man måtte bruke for å nå frem til kongen med sine klager. Hva slags argumenter benyttet så supplikantene fra Akershus len seg av?

Kollektivt argumenterte bøndene ved å vise til de høye skattene de hadde måttet betale under krigen og til lov og rett. Bøndene i Akershus og Bergenhus len benyttet seg også av sosiale sammenligninger i en fjerdedel av sine kollektive supplikker.²⁶ Bøndene har tydeligvis vært

av den oppfatning at de skulle behandles likt av myndighetene. De mange sammenligningene illustrerer i tillegg kontakten som må ha funnet sted bygder imellom. Individuelt henviste de oftest til embetsmenns misbruk og vanskjøtsel av sine embeter fulgt av deres fattige kår og henvisninger til lov og rett.

Fattige kår og henvisninger til lov og rett var også de mest brukte argumentene i embetsmennes skriv. Imidlertid ser ikke dette ut til å ha influert kommissærenes resolusjoner, verken for bøndene eller embetsmennene. Edvard Bull minner om at det var tidens stil å klage, og at ”(...) det er aldrig maate paa hvilken «forarmelse» og «forblottelse» de i alle mulige henseender er utsat for.”²⁷ I tillegg henviste de ofte til sin lange og tro tjenestetid.

Supplikanter fra alle lag av befolkningen viste kjennskap til rettsvesen og rettspraksis. Avsenderne har tydeligvis vurdert det som viktig å henvise til loven for å få gjennomslag for sin sak. Også avsenderne av de kollektive og individuelle bondesupplikkene appellerte til myndighetenes rettsfølelse ved å skrive at de var gjort urett eller blitt fratatt eiendom mot lov og rett. Referansene var i hovedsak generelle, men det ble også referert til spesifikke resolusjoner og bestemmelser i flere supplikker. De hyppige henvisningene til lov og rett viser at kjennskap til loven var viktig for supplikantene, såvel bønder som embetsmenn.

Kongeloyalitet

Opprør var uvanlige, enda de forekom. Allmuen i Nedenes fogderi gjorde sommeren 1659 opprør mot fogden. Først og fremst klaget de over at han, mot lov og rett, hadde krevd inn landskyld av odelsmenn for jord som de selv eide. I tillegg hadde han fordelt skattene urettferdig, og innført pålegg de ikke var kjent med fra tidligere fogder, og som de tvilte på var lovlige. Allmuen hadde møtt liten forståelse hos lensherren Hans Juel, og på tinget hadde det kommet til voldelige konfrontasjoner.²⁸ Imidlertid var opprør tilsynelatende siste utvei når alle andre kanaler var lukket, og allmuen følte de ikke hadde andre handlingsalternativer.

Det fantes klar misnøye på den norske bygda: Det hvilte tunge byrder på bondestanden, og byrdene ble enda tyngre i krigstid. Bygdene ble tappet for mannlig arbeidskraft som følge av utskrivninger, og gårder langs grensen mot Sverige ble plyndret og brent. I tillegg var Norge rammet av nødsår, og flere steder klaget man over flom og en hard vinter. Det er også interessant å se at mange av klagene i bondesupplikkene fra Akerhus len er identiske med

klagene bøndene i Nedenes fogderi hadde før de gjorde opprør på tinget.²⁹ Likevel forholdt bøndene seg lojale, og det kom ikke til store opprør. Det var langt vanligere å ventilere misnøye gjennom supplikker. Hva skyldtes dette?

Flere historikere har argumentert for at dette kan forklares med bøndenes lojalitet til kongen. Tross harde kår, skriver Sølvi Sogner, hadde kongen bøndenes fulle tillit. ”Det var god gammel tradisjon å utvise kongetroskap. De lutherske prestene nørte opp under slike holdninger i sine prekenes. Det lå nær for folk å fortrøste seg til kongen og Gud den allmechtige – begge fjerne, men rettsindige.”³⁰ Også Øystein Rian legger vekt på undersåttens kongetroskap. Han skriver at når folk henvendte seg med bønneskriver til styresmaktene var de oftest svært ydmyke i uttrykksformene, og beskrev sin betrungte posisjon i svært sterke vendinger. Men selv om det kan hevdes at det kun dreide seg om uttrykksformer, mener Rian at uttrykksformen likevel avspeilte reelle holdninger.³¹

Rettferdighetsbehov

Blant andre Voss hevder denne kongelojaliteten kan ha bygd på noe enda mer grunnleggende. Ervik spør seg om hvordan staten ble legitimert i Norge, og hvordan dette kom til uttrykk gjennom supplikkene. Hun henviser til historikere som Øystein Rian og Halvdan Koht, som begge har understreket rettstankens betydning for bøndens forhold til staten, og hvordan Koht skriver at kongen hadde en slik høy posisjon fordi han for bøndene var bærer og forsvarer av lov og rett.³²

Jeg sier meg enig med Ervik når hun skriver at rettstankens betydning kommer til uttrykk i supplikkene gjennom avsendernes referanser til hva som var lov, og om at det ble gjort urett mot dem.³³ I hovedsak kom den til uttrykk i generelle referanser, men også ved henvisninger til spesifikke resolusjoner, lover og stattholderbestemmelser. Også styresmaktene, her representert ved kommissærene som ble sendt til arvehyllingen, henviste til lov, rett, tidligere tider og arilds tid i sine resolusjoner, noe som var med på å befeste denne tanken.

Voss konkluderer med at utbredelsen av supplikkskrivingen tyder på at supplikkene samsvarer med et behov individ og samfunn har på tvers av kulturelle skiller, nemlig behovet for rettferdighet.³⁴

Konklusjon

Målet med denne artikkelen har vært å belyse forholdet mellom bønder og embetsmenn i Akershus len ved å analysere supplikker som er samlet i kildesamlingene *Norske Supplikker 1660-1662* Bind I og II. Dessuten har jeg diskutert hva disse kildene forteller om supplikantenes forhold til kongen.

Som vi har sett benyttet bøndene seg av supplikkene i flere tilfeller for å klage over voldelige fogder. Bøndene i Løten sogn klaget over fogden Tobias Sørensens voldelige atferd, og skrev at ”Naar deris landschyld eller anden kongelig rettigheder schall ydis, opholdis de aff fougden och bortvises med ond bescheed, hug och slag, naar de iche haffuer saa meget erschmad eller anden foræhring med sig som hannom got siuffnis.”³⁵ Også bøndene i Stange, Romedal og Vang fortalte om Tobias Sørensens ”(...) druckenschab, vbarmhiertighed och haardhed paa tinge.”³⁶

Forholdet mellom de ulike stendene blir best belyst gjennom slike klager fra bondestanden over embetsmenn. Selv nevner embetsmennene nesten ikke bøndene i sine supplikker. Både individuelt, men særlig kollektivt, brukte bøndene supplikkinstusjonen til å klage på kongens lokale tjenestemenn. Sakene bøndene tok opp både kollektivt og individuelt sprang som vi har sett, ofte ut av velkjente motsetninger mellom bønder og kongens representanter i bygdene. Særlig spent var forholdet mellom bøndene og fogden. Som skatteoppkrevere og kongens betrodde menn i lokalsamfunnet, fungerte embetsmennene som sydebukker for allmuen. De ble skyteskiver for veldig mye av de følelsene undersåttene satt med, særlig etter en slik hard krigstid og nødsår. Enten sprang klagen ut som motstand mot økonomiske og militære ytelser, som av bøndene ble oppfattet som urimelige eller uberettigete, eller de klaget over embetsmenns overtredelse av sine embeter.

Jeg ønsket også å undersøke hva supplikkene kan fortelle om forholdet mellom undersåttene og kongen. Særlig bøndene viser lojalitet og troskap i supplikkene. Dette gjør de først og fremst gjennom underdanige fraser. Men bøndene viser også at de setter sin lit til at kongen, som bærer av lov og rett, skal hjelpe dem slik at de slipper å gjøre opprør. Dette kan, som Voss er inne på, være uttrykk for noe mer grunnleggende: et rettferdighetsbehov ulike folkegrupper har følt på tvers av kulturelle skiller.

Fotnoter:

- ¹ Sogner, Sølvi 2005, *Krig og fred 1660-1780*, i Knut Helle m.fl. (hovedred.), *Aschehougs Norges historie*, bd. 6. Oslo: 24
- ² Dyrvik, Ståle 1999, *Norsk historie 1625-1814. Vegar til sjølvstende*, Oslo: 181
- ³ Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo 2003, *Norsk Historie 1537-1814*, Oslo: 212
- ⁴ Voss, Lex Heerma van 2001, *Petitions in Social History*, Cambridge:1
- ⁵ Supphellen, Steinar 1978, «Supplikken som institusjon i norsk historie. Fremvokster og bruk særleg først på 1700-talet», i *Norsk Historisk Tidsskrift* (57) 183-185
- ⁶ Voss 2001: 4
- ⁷ Voss 2001: 5
- ⁸ Bjørkvik, Halvard og Andreas Holmsen 1972, *Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida? Fordelinga av jordeigedomen i Noreg i 1661*, Trondheim: 55-56, 69
- ⁹ Johannesen, Finn Erhard 1997, *Alltid underveis: Postverkets historie gjennom 350 år: 1647-1920*, bd. 1. Oslo: 20
- ¹⁰ Sogner 2005: 49, 52
- ¹¹ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 76
- ¹² Leieutgifter man betalte i tillegg til landskylden. Førstebyksel var den største av to utgiftene og ble betalt når en inngikk leieforholdet, mens tredjeårstaken ble betalt hvert tredje år deretter. NHL 1999: 72
- ¹³ Mykland, Knut 1977, *Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, i Knut Mykland m.fl. (red.), *Cappelens Norges Historie*, bd. 7. Oslo: 225
- ¹⁴ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 124
- ¹⁵ Mykland 1977: 339-340; Rian, Øystein 1997, *Bratsberg på 1600-tallet - Stat og samfunn i symbiose og konflikt*, Oslo: 33
- ¹⁶ Rian, Øystein 2005, *Den nye begynnelsen 1520-1660*, i Knut Helle m.fl. (hovedred.), *Aschehougs Norges historie*, bd. 5. Oslo: 251
- ¹⁷ Mykland 1977: 74
- ¹⁸ Sogner 2005: 59
- ¹⁹ Ervik, Grete 2000, *Supplikkane frå Bergenhus len og Bergen by 1660-1662. Bønder, Embetsmenn, kvinner og borgarar; ein gjennomgang av saker og argumentasjon*, Oslo: 130
- ²⁰ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 158-159
- ²¹ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 159
- ²² Pedersen, Tord 1961, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie*, bd. 1, Drammen: 179
- ²³ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 138-139, 153
- ²⁴ Lunden, Kåre 1971, «Utgangen på ”Den Gudbrandsdalske sak” i 1660-åra.», *Historisk Tidsskrift* (50): 423-428
- ²⁵ Blaine, Marcia Schmidt. «The Power of Petitions: Women and the New Hampshire Provincial Government, 1695-1770», i Lex Heerma van Voss (ed.), *Petitions in Social History* (2001) Cambridge 62-63
- ²⁶ Ervik 2000: 52
- ²⁷ Bull, Edvard 1927. *1624-1740*, bd. 2 i *Kristianias Historie*. Oslo: 88

²⁸ Sogner 2005: 33-37

²⁹ Sogner 2005: 33-37

³⁰ Sogner 2005: 37

³¹ Rian 2005: 263

³² Ervik 2000: 134

³³ Ervik 2000: 134

³⁴ Voss 2001: 10

³⁵ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 82

³⁶ *Supplikker 1660-1662* Bind II: 74-79, 91-92

Kilder og litteratur

Forkortelser: NHL – Norsk historisk leksikon

Eriksen, Vera og Rolf Fladby 1988. *Norske supplikker 1660-1662*, bd. 1. Oslo: Kildeskriftfondet.

Eriksen, Vera og Rolf Fladby 1990. *Norske supplikker 1660-1662*, bd. 2. Oslo: Kildeskriftfondet.

Eriksen, Vera og Rolf Fladby 1984. *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548-1661*, bd. 3. Oslo: Kildeskriftfondet.

Bjørkvik, Halvard og Andreas Holmsen 1972. *Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida? Fordelinga av jordegodset i Noreg i 1661*. Trondheim: Tapir Forlag.

Blaine, Marcia Schmidt. «The Power of Petitions: Women and the New Hampshire Provincial Government, 1695-1770», i Lex Heerma van Voss (ed.), *Petitions in Social History* (2001) Cambridge: University Press.

Bregnsbo, Michael 1997. *Folk skriver til kongen: supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet: en kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*. Haderslev: Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie.

Bull, Edvard 1927. *1624-1740*, bd. 2 i *Kristianias Historie*. Oslo: Cappelen.

Dørum, Knut 2006. «Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker - bondepolitikk og bondeøkonomi rundt oslofjorden på 1700-tallet». *Historisk Tidsskrift* 85 (3): 404-431.

Ervik, Grete 2000. *Supplikkane frå Bergenhus len og Bergen by 1660-1662. Bønder, Embetsmenn, kvinner og borgarar; ein gjennomgang av saker og argumentasjon*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Imsen, Steinar 1990. «Bondemotstand og statsutvikling i Norge ca. 1300 til ca. 1700». *Heimen* 27.

Imsen, Steinar og Steinar Winge 1999. *Norsk Historisk Leksikon: kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800*. 2. utg. Oslo: Cappelen forlag.

Johannesen, Finn Erhard 1997. *Alltid underveis: Postverkets historie gjennom 350 år: 1647-*

Arvin Andreas Altena Grepperud: «... Med ond bescheed, hug og slag ...». Notat nr. 15/2011. Høgskulen i Volda og Møreforskning Volda.

-
- 1920, bd. 1. Oslo: Elanders forlag.
- Koht, Halvdan 1926. *Norsk bondereisning. Fyrebuing til bondepolitikken*. Oslo: Aschehoug.
- Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo 2003. *Norsk Historie 1537-1814*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mykland, Knut 1977. *Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, i Knut Mykland m.fl. (red.), *Norges Historie*, bd. 7. Oslo: Cappelens forlag.
- Pedersen, Tord 1961. *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie* bd. 1. Drammen: Drammen kommune.
- Rian, Øystein 1997. *Bratsberg på 1600-tallet - Stat og samfunn i symbiose og konflikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rian, Øystein 2003. *Embetsstanden i dansketida*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Rian, Øystein 2005. *Den nye begynnelsen 1520-1660*, i Knut Helle m.fl. (hovedred.), *Aschehougs Norgeshistorie*, bd. 5. Oslo: Aschehoug.
- Sogner, Sølvi 2005. *Krig og fred 1660-1780*, i Knut Helle m.fl. (hovedred.), *Aschehougs Norgeshistorie*, bd. 6. Oslo: Aschehoug.
- Steen, Sverre 1930. *Tidsrummet 1640 til omkring 1720*, i Edvard Bull m.fl. (red.), *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*, bd. 5. Oslo: Aschehoug 1930.
- Supphellen, Steinar. «Supplikken som institusjon i norsk historie. Fremvokster og bruk særleg først på 1700-talet». *Norsk Historisk Tidsskrift* (57): 152-186.
- Voss, Lex Heerma van 2001. *Petitions in Social History*. Cambridge: University Press.